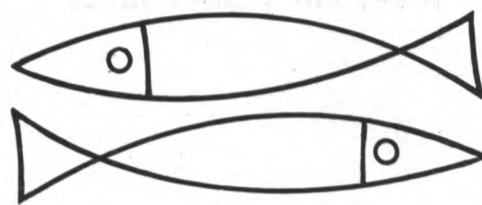

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven

red. en sekr. h. pootlaan 242, alkmaar

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

administratie: pasteursingel 29b, r'dam-7

B. WIELENGA — MARKNESSE

Natuurlijke theologie

(1 Sam. 23:1-13)

In 1963 schreef dr O. Jager een nog altijd zeer lezenswaardig boekje onder de titel „Wat wil God eigenlijk?”, uitgave Bosch en Keuning te Baarn.

Twee hoofdstukken wijdt hij aan de vragen: hoe leren we Gods wil kennen? en: Hoe leren wij Gods wil niet kenen?

De vraag naar Gods wil en m.n. naar het leren kennen van Gods wil is een steeds terugkerende vraag in ieders leven. Het is geen typisch moderne vraag, al wordt ze ook in onze tijd met klem, soms met de laatste ernst gesteld. In het hier boven vermelde Schriftgedeelte worden twee wegen bewandeld om Gods wil te leren kennen: de weg van David die dat doel bereikt en die van Saul die dat doel mist. Het is Saul's weg die ons de titel boven deze overweging in de pen gaf: natuurlijke theologie. Het vervolg zal deze titel hopelijk duidelijk maken.

David voelt zich geroepen om de judeese grensplaats Kehila te bevrijden van filistijnse overlast. Typisch werk voor de koning in Israël: zijn volk Gods volk bevrijden van haar vijanden Gods vijanden. Saul laat het echter afweten, bezeten als hij is van zijn begeerte om zijn persoonlijke vijand, Gods vriend, David om te brengen. Maar David voelt zich geroepen om handelend op te treden. Zijn leven vertoont hier volop messiaans gehalte. Maar in zijn gevaarvolle positie wil hij zekerheid dat God achter deze campagne staat. Wil God eigenlijk wel dat hij in zijn omstandigheden de Filistijnen te lijf gaat?

Vandaar dat hij Abjathar de priester die de efod onder zijn beheer had, raadpleegt. Ook later, als de overwinning op de Filistijnen al een feit is, zoekt David Gods wil te weten te komen via deze Abjathar. Saul is in aantocht. David vreest dat Kehila een val voor hem zal worden. Wat wil God nu van hem: dat hij blijft of dat hij er vandoor gaat?

David's weg om Gods wil te leren

kennen loopt dus via Abjathar met de efod.

Vs. 6 vermeldt uitdrukkelijk dat Abjathar, de enige die aan het bloedbad te Nob, 1 Sam. 22, ontkomen is, de efod uit de tabernakel heeft meegenomen naar David toe.

Onder die efod zullen we toch wel moeten verstaan dat onderdeel van de uitrusting van de hogepriester waarin de ummiem en de tummiem zijn opgeborgen, de heilige loten met behulp waarvan de priester in bijzondere omstandigheden Gods wil te weten kon komen. Langs deze, voor ons wat bizarre, weg maakte God zijn wil dan bekend. Dat was een officieel openbaringskanaal, dat God voor Israël had geopend, en waarvan David dan ook gebruik maakte.

Nu moet er wel aan toegevoegd worden dat er in geloof van dit kanaal gebruik gemaakt diende te worden. Niet iedereen kon zo maar via dit kanaal Gods wil leren kennen. Want God maakt zijn wil bekend aan hen die op zijn wegen wandelen die gehoorzaam de hand houden aan zijn geboden. Dat was ook toen zo. Van David kan dit gezegd worden. Hij wandelde inzake Kehila waardig de messiaanse roeping waartoe hij gezalfd was. Met het oog daarop zocht hij Gods wil te weten te komen. Het gebruik van het openbaringskanaal veronderstelt geloofsgehoorzaamheid bij de gebruiker.

Duidelijk is dat bij Saul de zaak wel even anders lag.

Afgezien nog dat hij zich totaal had geïsoleerd van welk openbaringskanaal ook, van geloofsgehoorzaamheid kan bij hem geen sprake zijn.

Toch wil ook Saul Gods wil kennen, zich door die kennis gesterkt weten.

Maar hij gaat een andere weg. Hij laat God spreken uit de voor hem gunstige feiten.

Nu David zich in Kehila heeft opgesloten, meent hij dat hij te

pakken moet zijn.

Dit is te mooi dan dat God er niet de hand in zou hebben.

Vandaar dat hij konkludeert dat God wil dat hij David zal doden. Zo heeft Saul zijn eigen vermeende openbaringskanaal. God maakt zijn wil bekend in de geschiedenis. Uiteraard zou het voor Saul geen enkele rol gespeeld hebben, als hij geweten had dat zijn kennis van de wil van God haaks stond op die van David. Hij is hier immers buiten het geloof om bezig Gods wil te leren kennen. Het verbaast niet dat Gods wil zoals hij die uit de feiten af leest, precies klopt op zijn diepste verlangen. Hier is geloof inderdaad projectie.

Saul leert Gods wil kennen uit de geschiedenis.

We zouden voor de geschiedenis ook het gevoel, het geweten of het gezonde verstand kunnen invullen. Wat we voelen, wat ons gezonde verstand ons voorhoudt, wat ons geweten vindt; het kan o zo makkelijk geïdentificeerd worden met Gods wil. Voor we het weten wordt „wat ik vind” dat „wat God vindt”. Alsof God zijn wil via ons gevoel, verstand of geweten openbaart. Evenmin als de geschiedenis zijn het openbaringskanalen van God.

Kenmerkend voor al déze wegen is toch dat God en zijn wil gekend kunnen worden los van en zelfs in strijd met zijn geopenbaarde wil in en door zijn woord. Vervolgens dat deze kanalen de geloofsgehoorzaamheid niet veronderstellen bij het gebruik er van.

En is het dat niet wat men (zeker vroeger) natuurlijke theologie noemt?

Het gaat in die theologie toch om een kennis van God en zijn wil buiten Gods genadige toewending tot de mens om, zijn genadige toewending tenslotte in Christus. Gods wil valt dan ook buiten het geloof om te leren kennen.

Van David kunnen we leren dat we ons moeten houden aan de openbaringskanalen die God zelf voor ons geopend heeft. Dat we dus Gods wil alleen leren kennen uit zijn woord dat Hij tenslotte gesproken heeft in zijn Zoon, de erfgenaam aller dingen, door wien Hij ook de wereld geschapen heeft. Dat we aangewezen zijn op de Bijbel waarin dat woord op ons toe komt.

Valt er uit de geschiedenis, of uit

de natuur, dan niets te leren aangaande God en zijn wil met mens en wereld? Kan ons gezonde verstand of ons geweten ons in dit opzicht dan helemaal niets leren? Dat valt niet aan te nemen, omdat God alles geschapen heeft door zijn Zoon, de erfgenaam aller dingen ook. Dat moet toch zijn sporen gedrukt hebben op de geschiedenis, de natuur; dat kan toch niet zonder gevolgen zijn gebleven voor verstand en geweten.

Maar alleen in het licht van Gods exclusieve woord-openbaring zoals die in de Bijbel op ons toe komt, kunnen feiten in de geschiedenis getaxeerd worden en er in alle voorzichtigheid Gods wil uit afgelezen worden. Buiten dat licht zal wat van God gekend kan worden, en ook wordt, in ongerechtigheid ten onder worden gehouden, los gemaakt van de verbanden waarin God het geplaatst wil zien.

En een verstand en geweten die zich niet laten normeren door die openbaring zullen een mens laten omkomen in de duisternis van zijn onverstandig hart.

In de geschiedenis werkt ook de satan, zijn ook de krachten van de zonde werkzaam. Dat maakt het taxeren en interpreteren van de feiten juist zo moeilijk.

Trouwens, ook in het licht van het woord, in geloofsgehoorzaamheid, is het nog een moeilijke bezigheid die niet zonder vergissingen ondernomen wordt. Uiteindelijk zijn wij mensen niet volmaakt, integendeel.

David hield zich aan de priester met zijn efod.

Laten wij ons houden aan het woord dat een lamp voor onze voet wil zijn, een licht op ons pad.

IN DIT NUMMER

Pagina 341
Ds B. Wielenga,
Natuurlijke theologie

Pagina 342
Drs H. de Jong,
De gemeentezang (2)

Pagina 343
Drs H. E. S. Woldring,
Nederland in de branding (2)

Pagina 344-345
D. W. L. Milo,
Ach, die vrouwen ...
Ds W. G. Visser,
Het boek Daniël

Pagina 346
Dr D. Holwerda,
De zeven zegelen (3)

H. DE JONG — AMSTERDAM

DE GEMEENTEZANG

2. Het nieuwe liedboek

Zoals ik de vorige maal reeds schreef klopt het nieuwe liedboek op de deur van onze kerken. Hier en daar is het al bezig binnen te komen, door sommigen hartelijk verwelkomd, door anderen met gemengde gevoelens ontvangen.

Wij zijn als gereformeerden niet gewend aan het zingen van gezangen in de eredienst. Sinds Hendrik de Cock het voorwoord schreef voor een werkje van zekere broeder Klok, waarin hij de evangelische gezangen typeerde als „sirenische liederen om de gelovigen al zingend van hun geloof af te helpen” hebben de Afgescheidenen de afkeer van gezangen als het ware met de moedermelk meekregen. Het behoorde tot de ongeschreven belijdenis dat we tegen gezangen waren. Buiten de kerk, best, maar in de kerk, nee. „We zijn niet hervormd”. Dat is een van de factoren die het nieuwe liedboek onder ons een behoorlijke tegenwind bezorgen.

Maar er is meer. Er zijn ook broeders en zusters onder ons, die deze typisch gereformeerde afkeer van gezangen niet kennen, die eigenlijk meer van gezangen dan van psalmen houden. Hun sympathie ligt bij de E.O. Hun bezwaar tegen 't nieuwe liedboek gaat dan ook meer tegen het „nieuwe” dan tegen het „lied”. Het liedboek is hun te oecumenisch (met Rome op de achtergrond) en ze vrezen de invloed van de moderne theologie. Natuurlijk kunnen deze twee stromingen een tijdje samengaan als het er om gaat het liedboek buiten de deur te houden, maar het blijven toch twee stromingen, twee spiritualiteiten.

Dan zijn er onder ons ook warme voorstanders van het liedboek die de verscheidenheid ervan op typisch hervormde wijze loven. Het liedboek laat de hele kerk en de hele kerkgeschiedenis aan het woord komen, te beginnen met Israël (de psalmen) vervolgens de oude kerk, de middeleeuwen, de reformatie, de nadere reformatie en de nieuwere tijd. Een roomse zou zeggen: heel de katholieke volheid is present, en een hervormde, dat elke modaliteit daar van zijn gading vindt. Natuurlijk moet je in deze verscheidenheid kiezend je weg gaan, maar die keuze kan niet vastgelegd worden, noch van tevoren, noch achteraf.

Tenslotte zijn er degenen, die uit het liedboek een selectie zouden willen maken, als dat kon. Ze denken daarbij vooral aan het vele mooie dat in de eerste 115 bijbelliederen staat, maar toch ook aan wat verderop aan mooie gezangen, oud en nieuw, aan te treffen is. Omdat zo'n selectie uit de bundel verboden is („Alle auteursrechten op deze uitgave en op de samenstellende delen daarvan berusten bij de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied te 's-Gravenhage”, p. VI van het

Kerkelijk Leven

liedboek), zijn ze bereid de bundel als geheel te gebruiken, met dien verstande dat dit gebruik tot een aantal afgesproken nummers beperkt wordt. Er zijn er dan die van te voren die nummers willen vastleggen; anderen willen dat liever doen aan de hand van de ervaring die ze al zingend opdoen.

☆☆☆

Genoeg verscheidenheid van meningen dus. Je snapt eigenlijk niet dat wij met zo weinigen zo'n rijkdom nog opbrengen. Misschien trouwens vergeet ik nog wel standpunten en ook over tussenstandpunten heb ik het niet gehad.

Zelf ben ik het laatst genoemde standpunt toegedaan. Dat van de selectie dus. Ik zou graag, als dat kon, een bundel samenstellen die opgebouwd is uit het goede van het liedboek, aangevuld met een keur uit de liederen die buiten het liedboek gebleven zijn en uit nieuw gemaakte liederen, die ontstaan zijn na de tot standkoming van het liedboek. Terwijl volgens mij geen enkele bundel de mogelijkheid van kersvers gemaakte en gezongen liederen mag afsluiten. M.a.w. de mogelijkheid moet open blijven voor een lied-opstencil, hetzij van een nieuwe of onbekende psalmberijming hetzij van een nieuw gezang.

Zo'n bundel trouwens zou wel erg duur worden. We kunnen het niet zonder hulp van anderen. En dan verder: wij weten dat de Interkerkelijke Stichting voor het Kerklied niet toestaat dat uit het liedboek nummers worden overgenomen voor een andere bundel. Je neemt de bundel integraal over of je neemt hem niet over. M.i. kan deze stichting dit alles-of-niets-standpunt alleen waarmaken ten aanzien van liederen, die in haar opdracht gemaakt, vertaald of gerevideerd zijn. Als iemand een bundel samenstelt en daarin opneemt 'Daar is uit 's werelds duistere wolken' (liedboek nr. 26), kraait daar natuurlijk geen haan naar. En zo is er veel meer. We hoeven ons dus niet onnodig te laten intimideren door het imperialisme van genoemde stichting. Het laten gelden van auteursrechten op liederen die te midden van en voor Gods volk gemaakt zijn, is trouwens helemaal een vreemde zaak. De bescherming van de dichter en de uitgever die daarmee beoogd wordt, zou anders geregeld moeten worden, niet met zulke dwangmaatregelen. Die ho-

ren niet in de kerk thuis. Zie daarvoor 1 Cor. 6.

Een geselecteerde bundel zit er dus niet zo in vandaag. Willen we daarom gebruik maken van het vele goede dat het nieuwe liedboek biedt, dan zullen we de hele bundel een plaats moeten geven in de eredienst, waarbij we dan, 't zij van te voren hetzij meer achteraf, een aantal nummers vaststellen voor gebruik.

☆☆☆

Maar dat vaststellen, moet dat door het kerkverband of in en door de plaatselijke gemeenten gebeuren, met de kans dat de keuzes verschillend uitvallen?

We zullen ons er, dunkt me, vertrouwd mee moeten maken dat we niet zo veel meer gezamenlijk kunnen doen. De band die ons als kerken verbindt is meer geestelijk dan organisatorisch. Aan die geestelijke band moeten we samen hard werken. Dan zal blijken dat op het punt van de gemeentezang, in het kiezen van de liederen, er wel verschillen, maar geen essentiële verschillen zullen ontstaan. Het centraal regelen van deze zaken in de voorbije tijd heeft toch het grote nadeel gehad, dat het nieuwe lied onder ons geen kans heeft gehad. Daardoor heeft de kerkdienst aan spontaneïteit ingeboet. Dat tekort zijn nu de pinkstergelovigen aan het inhalen. Daar is nu zo wat alles spontaan. Van deze ontwikkeling moeten we willen leren. Daarom, ook ter wille van het nieuwe lied, moeten we elkaar een zekere vrijheid toestaan in het beproeven van de bestaande liederen.

Ook een vooraf vastgestelde selectie, al is die dan ook plaatselijk tot stand gekomen, is misschien nog voorbarig. Laat er gerust eens over een lied gesproken kunnen worden. Laat het in de eredienst geprobeerd kunnen worden. Selecties die me soms onder ogen komen, lijken me wat vooringenomen. Door oudere kerkeraadsleden gemaakt, met een waarneembare voorkeur voor het Johannes-de-Heer-achtige, dat vroeger in de kerk contra-bande was en nu „gelukkig mag”. Terwijl in het liedboek juist onder de nieuwe gezangen zulke mooie voorkomen. Nog eens: de bijbelliederen aan het begin, maar die toch niet alleen.

Liever dan een selectie vooraf te maken, lijkt het mij beter om af en toe in het gemeentebladje of op een wat wijdere schaal een gezang kritisch te bespreken en tegen elkaar te zeggen, dat we dat in de eredienst beter niet kunnen gebruiken.

☆☆☆

Laat ik daarvan eens een voorbeeld geven. Het betreft gezang 83, dat onlangs in het gesprek over het liedboek in de kerkeraad van Amsterdam-Centrum even onze aandacht had. 'O Heer, blijf toch niet vragen', heet het en het is geïnspireerd op het gesprek dat de Here Jezus na de opstanding bij de Zee van Tiberias met zijn discipel Petrus gevoerd heeft: „Simon, zoon van Johannes, hebt gij Mij lief?” Het is een prachtig gedicht van de hand van Jan Wit, dat je niet zonder ontroering leest. Toch geloof ik niet dat het geschikt is voor gebruik in de eredienst. Daarvoor is het te per-

soonlijk, te weinig gemeentelijk. Het is meer een gedicht dan een gemeentegedicht. (Dit geldt trouwens van meerdere liederen uit 't liedboek, hoewel juist dr. Jan Wit meestentijds aan deze kritiek ontkomt. Zijn liederen zijn in de regel het fijnst.) Maar de zwaarste kritiek richt zich toch tegen de beginregels van dit gezang: „O, Heer, blijf toch niet vragen, Gij weet, dat ik U haat”. Een van de broeders in de kerkeraad zei: „Wat voor fouten ik in mijn leven ook maak en merk, dit kan ik niet beamen; ik haat de Here Jezus niet.” Ik geloof, dat dit terecht door een christen zo gezegd kan worden. Hoezeer de Catechismus ook zegt, dat ik van nature geneigd ben God en mijn naaste te haten, en hoe zeer het ook waar is dat we de kracht van die oude natuur bij ons voelen, we mogen noch persoonlijk noch gemeentelijk onze oude natuur zoveel recht van spreken geven als hier gebeurt. De gemeente te laten zingen: „Gij weet, dat ik U haat”, tast het belijdend karakter van de gemeente aan. Want bij haat gaat 't maar niet om de zwakheid die nog tegen onze wil in ons overgebleven is maar haat is een bewuste anti-stemming tegen Christus. Daarvan beweer ik dat die geen stem mag hebben in de gemeente. En nu weet ik wel, dat als je dit gedicht in z'n geheel leest, het verderop weer recht getrokken wordt: „Gij weet toch alles, Here, ik heb U lief, Gij weet: liefde zal mij verteren...” In een gedicht kan dat, dat recht trekken. Maar in een gemeentegedicht moet elk couplet van een lied een te zingen eenheid zijn.

Trouwens, het gaat in dit gezang om Petrus en zijn verloochening en zijn herstel. Maar kun je de verloochende Petrus een belijdenis van haat in de mond leggen? Petrus heeft ook op het dieptepunt van zijn val zijn Meester niet gehaat. Hij heeft het lijden gehaat, maar niet de Heer van het lijden. Dat deed Judas. Petrus en Judas kunnen met hun verloochening en verraad uiterlijk op elkaar lijken, ze zijn toch door een diepe kloof van elkaar gescheiden.

☆☆☆

Nog eens, misschien kunnen wij elkaar van tijd tot tijd dienen met zo een kritische opmerking over een gezang. Of dat we elkaar eens wijzen op een erg mooie. Bijvoorbeeld gezang 30 'Wie mat de waatren in zijn holle hand', een bijbellied over Jes. 40:12-31 (ook van Jan Wit).

De volgende maal wil ik het hebben over het laatste hoofdstuk in het boek van ds. F. van Deursen waarin hij over 't algemeen de psalmen met de gezangen vergelijkt, welke vergelijking sterk ten nadele van de gezangen uitvalt. Kort gezegd, ds. Van D. mist het verbond in de gezangen. We zullen zien.

H. E. S. WOLDRING — AMSTERDAM

Einde van een tijdperk?
Een nieuw begin?

Nederland in de branding (2)

Een bundel van 352 bladzijden waarin negentien auteurs verschillende onderwerpen behandelen. Het geheel is samengesteld door drs J. Klatter. Hij schrijft ook het woord vooraf. Dit woord vooraf is duidelijk, in die zin dat men snel door heeft uit welke hoek de wind waait. Het is duidelijk, dat hij diep verontrust is over bepaalde ontwikkelingen in onze samenleving. Hij brengt deze verontrusting wat bombastisch en met behulp van gemeenplaatsen onder woorden: onze samenleving is in snelle beweging, in verandering, er is een zucht tot verandering; hij bespeurt veel onevenwichtige processen, een onderwaardering van historisch verworven waarden en een driftmatig loslaten ervan.

Hoe moeten we dit alles nu beoordelen? Wat is de toets waaraan dit beoordeeld moet worden? Met de woorden van de heer Klatter: Het ijk is Gods woord, de Bijbel... „Niet gedefformeerd door opeenvolging van eigentijdsigheden, maar naar de maat Gods tijdeloosheid”.

Gods woord heeft eeuwigheidswaarde, het is voor alle tijden. Hoewel de intentie van het schrijven van de heer Klatter de mijne ook is, formuleert hij enormiteiten die mij te veel zijn. Dat de Schrift met gezag spreekt, ben ik met hem eens. Daarin heeft de Schrift eeuwigheidswaarde; zij is voor alle tijden, dus: hoewel tijdeloos, niet tijdeloos. Integendeel! We zien dat in de Bijbel zelf, Gods Woord tot de mensen komt in hun verschillende situaties. In de tijd van Mozes anders dan in die van Richteren en Koningen, in de tijd van Ezechiël anders dan in die van Paulus. Het is een woord-in-de-tijd, tot konkrete mensen in konkrete situaties gesproken. Daaruit is veel te leren. Ik denk, dat de heer Klatter dit met mij eens is. Hij zegt het eigenlijk zelf ook als hij opmerkt, dat we onze tijd moeten plaatsen in de rangorde van alle tijden. Dit betekent, dat we verschillende tijden of tijdperken kunnen onderscheiden en het levenspatroon van voor de tweede wereldoorlog niet als meetlat voor vandaag kunnen gebruiken. Elke tijd heeft haar eigen ritme en levensstijl, die we niet voortdurend tegen die van een vorige periode kunnen afzetten. Dan missen we de boot voor het zo zuiver mogelijk verstaan van het **eigene** van onze eigen tijd. Dit is juist zo belangrijk, teneinde Gods woord zo raak mogelijk te verstaan als een woord dat in deze tijd insnijdt, zonder dat het vertroebeld wordt door interpretatiekaders uit een voorgaande periode. Dit laatste is mijn hoofdbezwaar tegen het woord vooraf van de heer Klatter en tegen verschillende auteurs van de bundel **Nederland in de branding**.

Dat de heer Klatter verontrust is, is begrijpelijk; hij is mij echter te weinig eigentijds, te veel den-

kend vanuit het verleden en derhalve te negatief over deze tijd. Daar komt bij, dat hij met stoere, bonkige zinnen over Gods woord spreekt en eerder de indruk wekt dat hij een woord boven alle tijden dan voor alle tijden is. Hij loopt het gevaar met zijn beroep op en vertolking van de Schrift eerder over deze tijd heen te praten dan haar eigenlijke problemen te raken.

Nu ik toch op de kritische toeren, wil ik meteen mijn teleurstelling uitspreken over het artikel van ds J. Schelhaas. Hij schrijft over: Wees gewoon gereformeerd. Ook een artikel, waarvan je tussen de regels doorlezend aanvoelt dat hij het zo goed bedoelt en dat hij een oprecht gelovig mens wil zijn. Maar hij maakt niet duidelijk wat in onze tijd gewoon gereformeerd is. Dit artikel staat stijf van wat men kreten noemt. Het ergste van dit artikel vind ik overigens dat het iets verdachtmakends heeft. Dat ds Schelhaas ernstige bedenkingen heeft tegen wat verschillende theologen en biologen aan de Vrije Universiteit te berde brengen kan waardevol zijn, maar dan komt het in een discussie op de argumenten aan. Dit is de zwakke kant van zijn artikel. Hetzelfde is te zeggen van de bijdragen van de arts J. E. de Vries en van de heer A. Koldewijn: emotioneel, kreterig, alarm slaand — veel beweren, weinig argumenteren.

Verademend is het artikel **Verstoord moraal** van prof. A. Troost, die genuanceerd, leerzaam en richtinggevend schrijft. Hij wijst erop, dat een christen geen moralistische kijk op het leven hoeft te hebben. Hij kan de moraal relativeren, omdat deze voor hem niet het hoogste is. Hij wil in God geloven en Christus volgen; dat is voor hem het hoogste; dat is de dieptedimensie in zijn leven. Vanuit deze achtergrond denkt en argumenteert hij. Niets bestaat op zichzelf of heeft waarde in zichzelf — ook het leven niet! Niet het „zo doen we het nu eenmaal, want zo hebben we het altijd gedaan” is richtinggevend, maar de verhouding tot God.

Als prof. Troost vervolgens over delicate problemen als abortus en euthanasie schrijft, wijst hij deze **niet zonder meer af**. Dit zou immers tot een nieuw moralisme leiden. De mens draagt verantwoordelijkheid en met een grotere wetenschappelijke en medisch-technische kennis heeft hij een toegenomen verantwoordelijkheid. Hij moet de grenzen van deze verantwoordelijkheid beseffen, hoewel daar geen regels voor te geven zijn. Het gaat om het leven dat uit en tot God is en dus in de relatie tot God zijn diepste betekenis heeft. Zowel de beslissing om leven te beëindigen, als de beslissing het te verlengen moet in deze relatie verantwoord worden. Deze beslissingen staan in het kader: hetzij wij leven, hetzij wij

Pastorale notities

De HERE straft niet willekeurig

De bijbel leert ons dat de rechten goddelijke rechtsregels dus, niet van Gods gerechtigheid, de zomaar willekeurig zijn. Het zal goed wezen dat onze ogen daarvoor open zijn. Anders gezegd: we moeten weten dat een zondaar vergelding naar zijn werk te wachten heeft.

Als we de rijkdommen, die God ons geeft, met ongerechtigheden vergaderen en misbruiken tot verdrukking van de armen, dan zal Hij de rijkdommen doen slinken; dan zal Hij de kleren, waarmee we de armen hadden moeten kleden, van de motten doen eten; dan zal Hij het goud en zilver, dat we in geldgierigheid aan de nooddriftigen onthouden hebben, doen verroesten (Jak. 5 : 1-3).

Als de HERE ons op onze schadelijke en zondige wegen tegen komt met Zijn straffen en kastijdingen, dan hebben we onze wegen te onderzoeken en te doorzoeken. Wie in zijn huwelijksleven wordt gestraft, moge allereerst zijn huwelijksleven nagaan, of dit wel

recht voor de HERE is geweest. Wie in zijn handels- en zakenleven wordt bezocht, behoort zich rekenschap te geven of hij daarin mogelijk de geboden van de HERE niet in acht nam.

Als het in de kerk van de Heer niet goed gaat, dan hebben we vóór alles onze kerkelijke zonden te bedenken en na te laten.

Als de HERE ons land en volk met politieke of economische oordelen bezoekt, dan zullen daarbij in de eerste plaats de politieke en economische ongerechtigheden ons moeten aanklagen. Zo heeft Gods volk en zo hebben Gods kinderen daarmee rekening te houden bij het onderzoeken van hun wegen en handelingen.

Merk op, hoe in de geschiedenissen van Oud- en Nieuw Testament de HERE altijd weer, zoals het in zijn Woord heet: de weg van de zondaar op zijn hoofd doet neerkomen.

De HERE straft niet willekeurig. Want Zijn rechten zijn de rechten van Zijn gerechtigheid. En gelukkig als de consciëntie nog teer en gevoelig is, zo dikwijls het Woord van de HERE oordelend en richtend over ons leven gaat. Als ook de heimelijke zonden en de verborgen afdwalingen door de wetten, getuigenissen, bevelen en rechten des HEREN in het licht komen. Tot bekering!

B. Telder, Bilthoven

sterven, wij zijn van de Heer.

Fijnzinnig luisteren naar de Schrift brengt de schrijver tot een gedachtengang die starheid van vooringenomenheden doorbreekt. Hij wijst daarmee op een deste zwaardere verantwoordelijkheid van artsen en familieleden in deze tijd, maar tevens wijst hij, zonder terug te grijpen op opvattingen uit voorbije perioden, een levenrichting om gewetensvol te handelen.

Even helder en inzichtelijk is het artikel van H. Algra over de publiciteit.

Duidelijk stelt de schrijver, dat wanneer de krant als een gast in huis komt, men mag verwachten dat niet om de meest wezenlijke problemen heen gedraaid wordt. Dit betekent ook, dat de lezer geen keuze en oordeel voorgeschoteld krijgt, maar tot een eigen plaatsbepaling wordt uitgenodigd. Met genoegen las ik de artikelen over het christelijk onderwijs van ir. J. van der Graaf en van drs G. van Leijenhorst en de deskundige artikelen over ontwikkelingssamenwerking van drs C. P. van Dijk en mevr. drs M. F. Klatter. Het artikel over sociaal-economische problemen van prof. S. van Popta viel me wat tegen. Waardevol is, dat de schrijver een overzicht geeft van wat verschillende ekonomen zoal gedacht hebben over bepaalde problemen, maar prof. Van Popta's eigen mening verdwijnt in een paar stichtelijke slotopmerkingen. Toch is er onder christen-ekonomen reeds iets aan inzicht in deze problemen gegroeid, als ik denk aan het werk van de hoogleraren T. P. van der Kooij en B. Goudzwaard. Is die inbreng niet te zwak te bespeu-

ren?

Tot slot nog iets over het artikel betreffende de defensie van Lt. Kol. H. Meijer.

Uitgebreid besteedt hij aandacht aan de atoombewapening. Hij heeft oog voor de vele ontzaglijke problemen die hiermee samenhangen. Toch lopen zijn redeneringen wat te vlot. Bot is zijn afwijzing van het pacifisme als „een ontstellend gebrek aan liefde jegens God en de naaste”. (Toe maar!) Het niet hebben van kernwapens noemt hij fout en zondig. Ik zit met deze problemen in grote verlegenheid en dat is het grootste verschil met de heer Meijer. Hij beredeneert problemen, waarvan ik me afvraag of hier nog iets te beredeneren valt. Kan met atomaire, bacteriologische en chemische wapens de bijbelse gerechtigheid wel gediend worden? De schepping wordt in de ontplooiing van haar mogelijkheden niet gestimuleerd en gediend, maar ontluisterd, ontwricht en gedood.

Mag het geval Oppenheimer niet dienen als een symbool van menselijke verlegenheid en onmacht op dit punt? Bij de heer Meijer merken we van de problemen van Oppenheimer, Bohr en Von Weizsäcker niets...

Het is niet mogelijk deze hele bundel te bespreken. Naast waardering heb ik zeer ernstige kritiek. Het werkelijk goede zou in een beperkt aantal bladzijden samen te vatten zijn.

Een andere samenstelling, wat minder kreten en wat minder retoriek, het zou de waarde van het boek verhoogd en menig lezer meer gesticht hebben.

D. W. L. MILO — VIERHOUTEN

Ach, die vrouwen.....

De drie artikelen over Das Hexenlied van Ernst von Wildenbruch gaven diverse reacties. Dat is prettig, want daaruit blijkt dat de inhoud van deze klassieke ballade gelezen en verstaan is. Waarschijnlijk omdat die inhoud, de boodschap van von Wildenbruch, vandaag nog actueel is.

Welk soort reacties? Eigenlijk niet anders dan dankbare, of waarderende reacties. Een enkeling vroeg: had je daar al niet eens eerder over geschreven? Enkoeling staat tot drie keer vermeld. Een ander schreef me: is het u bekend, dat er al een Nederlandse vertaling was? En wel van François Pouwels met muziek van Max Schillings? Antwoord: nee, dat wist ik niet al verbaast het me ook niet; graag aanbevolen voor inzage. En voor de rest welwillende opmerkingen. Waarvan acte.

Echter ontving de redactie tevens een brief uit onze lezerskring, zonder adres maar met handtekening, welke hieronder wordt afgedrukt. Niet omdat wij uit zijn op discussies — maar wel omdat deze gedegen en goed naar voren gebrachte opmerkingen breder aandacht verdienen dan een persoonlijk antwoord; welk laatste trouwens, bij gebreke aan een adres, onmogelijk is. Hieronder volgt die brief dus.

—o—

„Geachte Heer Milo,

Uw bijdragen in „Opbouw” lees ik altijd met belangstelling. In het nr. van 3-10 volgde ik met genoegen uw slotconclusie aan 't eind van „Het Lied van de Heks”, tot ik stuitte op de alinea die begint met: „Toen de overspelige vrouw uit het Evangelie op heterdaad was betrapt”.

'k Heb het blad toen eerst maar neergelegd: „ook gij, Brutus?” Met regelmatige tussenpozen kom je dat arme vrouwtje tegen in kerkelijke bladen enz. Terwijl de Here Jezus gezegd heeft: „ga heen”, wordt ze door diverse scribenten steeds weer „in 't midden gezet”. Ik vraag me wel eens af: lijden al die mannen nu aan een denkfout of is het de niet-aflatende dubbele moraal, die hun parten speelt?

'k Heb er drie Bijbelverklaringen op nagelezen. De Statenvertaling met kanttekeningen, de Korte Verklaring (Bouma) en die van 't Ned. Bijbelgenootschap. De laatste zegt er ten overvloede nog bij: „Volgens de Talmud moest een overspelige vrouw geworpd worden” (Toe maar). Alle drie verwijzen ze naar Lev. 20 : 10 zonder de opmerking, dat daar staat: „Zowel de overspeler als de overspelster”, dus hij even goed als zij. Als de vrouw op heterdaad betrapt werd, was er ook een man, die er gloeiend bij was. Maar hij werd ongemoeid gelaten. Tot op de huidige dag wordt er over hem niet gerept. 'k Vermoed, dat de Here dat wel gedaan heeft en dat ze daarom stilletjes afdroep.

De Apostelen vermeldde niet alles, ze waren nog echt kinderen van hun tijd. Een typisch voorbeeld vind ik ook bij Paulus. De Here Jezus is bij Zijn opstanding het eerst aan de vrouwen verschenen en zij mochten de eerste verkondigsters zijn van de overwinning op de dood. De hele dag heeft Hij Zijn discipelen laten gelooven, dat onverwacht na drie dagen zou opstaan; vandaar de wacht bij het graf. Zijn „broeders” niet. Ze zijn door de verkondiging uit de mond van de vrouwen alleen maar „ontsteld”.

Niet tot nadenken gebracht. Och wat — vrouwenpraat. Paulus zwijgt de vrouwen helemaal dood als hij zegt in 1 Cor. 15 : 4, 5: „Hij is opgestaan naar de Schriften en Hij is verschenen aan Cephas, daarna aan de twaalf”.

'k Denk wel eens dat de verheffing van de vrouw, die door de Here is begonnen, door Zijn apostelen weer handig is teruggeschroefd. In zijn droom ziet Paulus een Macedonisch man, die hem vraagt: „Kom over en help ons”. Als hij een vrouw gezien had, zou hij die droom waarschijnlijk als een verzoeking angstvallig had zwegen hebben. En toch ontmoette hij bij aankomst niet een man — maar een vrouw, die door God werd gebruikt om het Evangelie doortocht naar Europa te verlenen.

Lydia. „Zij dwong ons”, staat er in de oude vertaling. Ietwat verontschuldigend. De lezers moeten niet denken, dat ze zonder bedenkingen bij die vrouw introkken. 'k Denk, dat ze liever een mannennaam hadden kunnen vermelden, dan was Lydia verzwegen, evenals de vrouwen van de Opstandingsmorgen.

En het dringt tot de meest prominente mannen van tweeduizend jaar later nog niet door, hoe eenzijdig ze zelf ook zijn. 't Zal toch wel niet anders worden.

In het Central Park te New York staat een standbeeld, voorstellend een Pilgrim Father. Een Pilgrim Mother staat er niet bij. Die vrouwen hebben toch ook niet in een DC 10 gereisd of in hotels gelogeed. En ze hadden de zorg voor mannen en kinderen er nog bij.

Ach, die mannen... (Idee voor een titel.)

W. G. VISSER — UTRECHT

Het boek Daniël

DANIËL 9

Zeventig weken

Door Jeremia was gezegd, dat zeventig jaren zouden verlopen voordat Babel zou vallen en Israël zou worden bevrijd. Gabriël spreekt over zeventig weken. Uietraard is dat geen verkorting van zeventig jaar tot vierhonderdnegentig dagen. De bedoeling is wel dat er zeventig jaarweken, dus vierhonderdnegentig jaar zal verstrijken eer de profetie van Jeremia zal worden vervuld.

Niet alsof Jeremia ten onrechte van zeventig jaar zou hebben gesproken. De macht van Babel

heeft zich niet langer dan de genoemde tijd kunnen handhaven. En de tijd die verstreken is tussen de wegvoering van de eerste groep Judeeërs en het edict van Kores bedraagt nog minder jaren. In 2 Kron. 36 : 22, 23 en in Ezra 1 : 1-4 wordt dan ook uitdrukkelijk gezegd dat Kores zijn oproep tot terugkeer deed uitgaan „opdat het woord des HEREN, door Jeremia verkondigd, zou worden voltrokken”.

Toch moet tevens worden gezegd dat daarmee niet meer dan een *begin* van de vervulling van het profetenwoord werd gemaakt. Op veel plaatsen, b.v. heel duidelijk in Jer. 30 en 31 wordt die terugkeer direct verbonden aan een veel

verder liggende toekomst, de tijd van het nieuwe verbond en ten dele zelfs de tijd van de nieuwe aarde. Omdat het *begin* van Gods heilswerk de garantie inhoudt dat Hij Zijn werk ook tot een goed einde zal brengen kan dat einde in één adem met het begin worden genoemd. Vooral ook omdat de wezenlijke troost die de profeten het volk mogen verkondigen niet slechts bestaat in het opnieuw bezit nemen van het land der belofte, maar in Gods ontferming die zich zichtbaar maakt in een bepaalde historische daad doch met die éne daad allerminst uitgeput is.

Zo wordt aan Daniël meegedeeld, dat het wel zeven maal zo lang zal duren, voordat het leed van de ballingschap geheel zal zijn verdwenen, dan op grond van Jeremia's woorden kon worden verwacht. In Leviticus 26 is al aangekondigd dat God Zijn volk, als het niet naar Hem wil luisteren zeven maal harder zal slaan. In datzelfde hoofdstuk wordt ook herhaaldelijk gewag gemaakt van

het sabbathsjaar, dat elke jaarweek moest worden in acht genomen. De verwantschap met het spreken over zeventig weken lijkt onmiskenbaar.

De straf dragen is boeten voor de schuld. Jesaja heeft gezegd, dat de straf tijd eigenlijk al veel te lang had geduurd (Jes. 40 : 2). In die woorden spreekt het meedogen van God, die het haast niet kan aanzien, dat Zijn volk zo diep vernederd en zo zwaar geslagen wordt. Daarom is de tijd van gedwongen verblijf in het vreemde land toch maar van korte duur. Maar voor een werkelijk ten einde toe uitzitten van de verdiende straf is een mensenleven veel te kort; wil de zeventovoudige verlenging niet zeggen, dat geen mens ooit klaar komt met boeten; dat de straf in feite eeuwig is? Opdat we zouden uitzien naar een andere wijze van schuldelding; niet door boetedoening, maar door kwijtschelding in het bloed van het volmaakte schuldoffer.

'k Heb uw artikel later uitgelezen. 't Was op zichzelf wel mooi.

Met hartelijke groet", en zo voort.

—o—

Jawel, jawel. Daar zitten we dan. Dat krijg je, wanneer je stelselmatig tracht de vrouw de christelijke plaats te geven, die haar toekomt. Als ik stoer de zusters had doodgewegen, alleen tegen mannen aan gepraat had, zou me niets zijn overkomen. Dan was alles in orde en rust verlopen. Maar geef je de vrouw de meeste ere, als zijnde „het zwakste vat" (...) dan krijg je moeilijkheden. Van mannen? Welnee. U mag, ongezien het handschrift, drie keer raden of deze brief door een man of door een vrouw geschreven is.

Goed, we gaan er dus van uit, dat de voorgaande brief een typisch vrouwelijke reactie op een blijkbaar typisch mannelijk artikel voorstelt. En gaan daarbij aan kleinigheden voorbij, teneinde op hetzelfde niveau te komen als onze geachte zuster.

Laten we vooropstellen, dat ook Petrus, hoewel gehuwd, de zusters mede-erfgenamen van het eeuwige leven heeft genoemd. Dat is geen kleinigheid want daarmee zijn ze geen haar minder waard dan haar tegenspelers. Ze mogen van precies dezelfde genade leven. En daarom past het naar mijn bescheiden mening ons mannen allerminst de zusters dood te zwijgen, allermint te ignoreren, allermint naar de keuten te verbannen; integendeel zou ik mijn broeders willen voorstellen: hun echtgenoten aan hun rechterhand te doen gaan (wanneer ze dat nog niet deden) en op haar verjaardag Spreuken 31 aan tafel te lezen. Wat mij persoonlijk betreft: ik oefen me er in, mijn echtgenote steeds uitnemender dan mezelf te achten (wat echt niet moeilijk is) en haar in deze kostbare kolommen als HKH aan te duiden.

Verder. De opmerking over de voorrang, die de vrouwen bij het opstandings-evangelie genoten, is evident. Het loont de moeite, hieraan voortaan te denken. Ook de kostelijke belichting van Lydia; onthouden!

Maar nu die overspelige vrouw. Die heb ik toch niet in het Evangelie gebracht? Ze staat daar toch? Toen de Heiland zei: „ga heen", heeft Hij ze niet uit het Evangelie geschrapt — maar uit het huichelachtige gezelschap gered. (Trouwens: er was nóg eens een zondige vrouw; waarvan de Heiland zei: zo lang het Evangelie van Mijn lijden verteld zal worden, zal ook over deze vrouw gesproken worden!)

Waar de overspelige vrouw also in het Evangelie is blijven staan, ons tot lering, daar kunnen we haar niet ignoreren. En het was niet om de beschuldiging staande te houden — maar juist om op Christus' genade te

wijzen, dat ik deze vrouw noemde: als een algemeen bekend, ongetwijfeld, universeel voorbeeld uit vele. Dat ons vooral leert: dat een man niet minder zondig is dan een vrouw. En omgekeerd.

Waarom theologen de betrokken man niet noemen? Het is mij niet bekend. Ik ken wel enkele prominente mannen onder ons, die boeken schreven over „Vrouwen uit de Heilige Schrift" en „Eva's Dochteren". Mannenboeken, toegegeven; toch goede boeken. En eens zei een theoloog tegen mij, toen ik hem de vraag naar die verdwenen man stelde: kan hij er ook op laffe wijze vandoor zijn gegaan? Die vraag was onverdacht, wijl door een man gesteld. Een andere theoloog antwoordde me: weet jij, wat de Heiland in het zand schreef? Misschien wel: waar is de ander?!

Zolang deze vrouw, die genade voor recht ontving, in het Evangelie blijft staan, zo lang zullen we haar dus blijven noemen. Niet om haar zonde — maar om Christus' genade door te geven. En zalig, wie aan dit gedeelte van het Evangelie niet geërgerd wordt.

Onze briefschrijfster noemt mij Brutus. Dat is geen vergrotende trap van bruto — al lijkt het er op — maar dat is een naam uit een tragedie van William Shakespeare. Julius Caesar, die door al zijn vertrouwelingen is verraden, blijkt zich ook in zijn vriend Brutus te hebben vergist. En vraagt dan: ook jij, Brutus? Niettemin wordt van Brutus verteld, dat hij een fatsoenlijk (honourable) man was. En hiermee laten we die opmerking voor wat ze is: waarschijnlijk niet boosaardig bedoeld.

Maar als onze zuster twijfelt of haar broeders nu „lijden aan denkfouten — dan wel of de dubbele moraal hun parten speelt" ... dan vraag ik me af: denkt onze zuster ook nog aan de derde mogelijkheid? Want de beruchte dubbele moraal (mannen kunnen nog eens aan buitenspel doen — maar vrouwen wordt zulk een overtreding zwaar aangerekend) kunnen we vandaag toch wel eens en voor altijd naar de brandstapel verwijzen. Blijven dus over: denkfouten, zowel mannelijke als vrouwelijke.

Welnu: aan denkfouten lijden wij allen op zijn tijd. Zelfs onze briefschrijfster. Want het woord: dat niet Adam de eerstgevallene in het paradijs was, is al duizenden jaren geleden in het Evangelie gekomen; is blijkbaar onderdeel van die Blijde Boodschap. Het zij in het Jaar van de Vrouw met diepe eerbied opgemerkt. Om denkfouten te voorkomen.

Overigens, ook dát woord is niet van mij afkomstig; en het doet me altijd pijn, het te lezen. Ik wilde dat het anders was. Want ik ben (het blijve streng onder ons) op onze zusters gesteld. Ik ben zo'n man, die van vrouwen houdt. En ik ben op dat punt bevooroordeeld: mijn Moeder was namelijk ook een vrouw.

HULP BIJ BIJBELSTUDIE

Na zeventig weken nog niet meer dan een begin

Na zeventig weken zal het einde gekomen zijn van de overtreding en is het tijdperk van de zonde tot afsluiting gekomen; dan zal de ongerechtigheid zijn verzoend en de eeuwige gerechtigheid is aangebracht; dan zullen gezichten en profetieën betrouwbaar gebleken zijn, doordat wat voorzeggd was werkelijkheid is geworden en dan zal iets allerheiligst aan God zijn gewijd.

Het is geen wonder dat bij deze woorden dikwijls is gedacht aan hetgeen zal zijn na de jongste dag of, op zijn minst, na het offer van Christus. Voor de vertalers aan

wie we de Staten-bijbel hebben te danken was dat zo vanzelfsprekend, dat ze in de verzen 25 en 26 het woord gezalfde onvertaald hebben gelaten en het Hebreeuwse woord in vergriekste vorm hebben laten staan: Messias. En in de kanttekeningen maken ze zelfs geen melding van een mogelijke andere vertaling en verklaring.

Tegen deze uitleg bestaan ernstige bezwaren.

Allereerst wordt zo de samenhang tussen de gezichten van Daniël verbroken. Hoofdstuk 8 gaat duidelijk over het optreden van Antiochus; dat Gabriël zowel in dat hoofdstuk als in het onderhavige de boodschap overbrengt wijst toch wel heel duidelijk op een bij elkaar-horen. Te meer omdat het in de volgende hoofdstukken weer Antiochus is, die de aandacht krijgt.

Vervolgens omdat in het Oude Testament het woord gezalfde nooit rechtstreeks van de Christus wordt gebruikt, zelfs niet in Ps. 2 waar toch allereerst een aards koning wordt bedoeld. Hoe kan aan

Daniël dan een klaar inzicht worden gegeven als dit woord nu een heel nieuwe betekenis krijgt.

Verder gaat het toch niet aan om bij de gezalfde in vers 25 te denken aan dezelfde persoon die eerst twee en zestig (jaar)weken later komt. De vertalers van de Staten-bijbel hebben door een kleine wijziging in vers 25 zeven weken en twee en zestig weken samen gevoegd en in de kanttekeningen zeggen ze dat in vers 26 de twee en zestig weken nog met zeven moeten worden vermeerderd, zodat beide verzen zeggen, dat de Messias na negen en zestig weken zal komen. Waarom dan nog van zeven plus twee en zestig wordt gesproken blijft onopgehelderd. Maar als er sprake is van twee gezalfden, dan zou het toch wel ver van een klaar inzicht geven verwijderd zijn, als met die tweede gezalfde nu wel de Messias zou worden bedoeld.

We zullen er het beste aan doen de woorden van Gabriël zó te verstaan, dat na de zeventig weken iets zal plaats vinden, dat ook nog

niet meer is dan een *begin* van wat in de komst van Christus eerst ten volle zal worden verwerkelijkt. In Zijn komen zal tenslotte al wat beloofd is worden vervuld; alleen door Hem worden gezicht en profetie waarachtig verzegeld.

Hulp bij Bijbelstudie

Nog een beperkt aantal exemplaren in voorraad van

**DE BRIEF
AAN DE EFEZIËRS**
door Ds H. Amelink

en van het boek

JONA
door Prof. C. Veenhof

Bestellingen kunt u doen volgens onderstaande prijsopgave een bedrag over te maken op giro 575663 ten name van G. de Kruijf, Troelstra-laan 252, Utrecht.

De prijs van 1 exemplaar is f 2,50; 5 exemplaren f 11,75; 10 exemplaren f 23,—; 25 exemplaren f 58,—.

D. HOLWERDA — ZUIDHORN (Gr.)

DE ZEVEN ZEGELEN (3)

Maar overdrijven de profeten — en in hun voetspoor ook Jezus — dan soms schromelijk? Dat mag men niet concluderen. Wat zij — om te beginnen — willen zeggen is dit, dat in de ondergang van Babel of Edom we niet maar te maken hebben met een aardse twist tussen mensen, waarbij de ene partij het onderspit delft, maar dat *de God des hemels* een rekening met dat ondergaande volk of die ondergaande stad vereffent. En ook — en dat is punt twee — dat Hij daartoe *zelf ingrijpt met meer dan aardse macht*.

Wij hebben (in theorie en praktijk) de belijdenis van de tegenwoordigheid Gods vaak wel erg vervlakt. Niets op aarde gebeurt buiten Gods raad. En dat kan dan — zo menen we — eventueel betekenen, dat Hij het zo wil en de gebeurtenissen zo leidt (actief): soms ook, dat Hij iets alleen maar toelaat (passief). Maar: onze God woont in de hemel; en voor veler besef regelt Hij alle zaken hier op aarde door middel van „bediening op afstand”. Zelf komt Hij niet van Zijn plaats. Niets lokt Hem uit Zijn tent.

Maar leest u dan eens Psalm 18, waar David tekent, hoe de Heere hem ontrukte aan de greep van Saul. Gezeten in Zijn paleis daarboven hoort de Heere daarmede David schreeuwen om hulp (vs. 7). En dan staat Hij op van Zijn troon, laat Zijn strijdswagen inspannen (vs. 11) en komt naar de plek op aarde waar David in 't nauw is, om hem te ontzetten (vs. 17). Met wat een kosmisch geweld deze bevrijdingsactie gepaard gaat, daarvan geeft de Psalm een levendig verslag: de aarde dreunde en beefde, de grondvesten der bergen sidderden en daverden (vs. 8), wolken gaan opzij; er valt hagel, de bliksem flitst (vs. 13); het water (van zee of rivieren) wordt zo opgezweept, dat de bedding zichtbaar wordt: „omgewoeld werden de grondslagen der wereld” (vs. 16).

Het zou goed zijn, als deze voorstelling van Gods tegenwoordigheid meer voor ons ging leven.

Tevens kan een vergelijking van Psalm 18 met 1 Sam. 18-26 ons iets leren t.a.v. Jes. 13 en 34 en t.a.v. Matth. 24. De dichterlijke tekening die David in Psalm 18 geeft van zijn verlossing door de Heere uit de hand van Saul is anders dan het historisch verslag van die verlossing in de genoemde hoofdstukken uit het boek Samuël. Maar het verhaal der gebeurtenissen hier stempelt de dichterlijke beschrijving daar niet tot een leugen of tot een produkt van een overspannen geest. En wij mogen evenmin zeggen: Psalm 18 kan geen betrekking hebben op de geschiedenis van 1 Sam. 18-26, want zulke kosmische verschijnselen hadden bij wat in Samuël beschreven wordt toch niet plaats; wij lezen daar tenminste daarvan in 't geheel niet.

Welnu: evenmin — of nog minder, omdat we daarvan alleen buiten-bijbelse berichten hebben — mogen we uit het ontbreken van vermeldingen van kosmische verschijnselen in de kronieken over Babels val in 539 v. Chr. of Jeruzalems ondergang in 70 n. Chr. de conclusie trekken: dus kan Jes. 24 : 10 niet op Babels ineensinking en Matth. 24 : 29 niet op Jeruzalems verwoesting slaan.

Overigens moeten we ook weer niet menen, dat vermelding van „natuurverschijnselen” bij zulke historische strafgerichten alleen aan profeten en dichters is voorbehouden, die de werkelijkheid wat anders zien dan de annalen-schrijvers. Ik wijs op de plagen van Egypte, en met name op de 9e: drie dagen dikke duisternis (Ex. 10 : 21-23), op het stilstaan van zonn en maan op Jozua's bede (Joz. 10 : 12-14). En als de dichters-profetes Debora zegt, dat van de hemel de sterren streden, vanuit hun banen tegen Sisera (Richt. 5 : 20), kan ze dan niet een verschijnsel bedoelen als zich voerde in Joz. 10 : 11, toen de Heere op de vluchtende Amorieten uit de hemel grote stenen (meteorieten, ook bij ons in de volksmond „vallende sterren” geheten, misschien??) wierp, zodat zij die door de hagelstenen stierwen talrijker waren dan die welke de Israëlieten met het zwaard doodden? Ik denk aan een gebeuren als in 1 Sam. 12 : 16-19, aan de drie-urige duisternis op Golgotha (Matth. 27 : 45). En zo zou er meer te noemen zijn aan angstwekkende natuurverschijnselen die de Heere in de loop van de geschiedenis van Zijn volk, en met name bij gerichten, heeft doen zien. Er zijn zelfs gerichten die Hij louter op die wijze, *met eigen hand*, voltrekt, en waar geen soldaat of zwaard aan te pas komt: dat over Sodom en Gomorra (Gen. 19 : 24-28), dat over Korach, Dathan en Abiram (Num. 16 : 28-33; een aardverschuiving, als men het gebeuren op een geologische noemer wil brengen) om maar enkele te noemen.

Ik ga nu even verder kijken, naar vs. 29. Het verschijnen aan de hemel van het teken van de Zoon des mensen laat ik voorlopig rusten: daar hoop ik bij de behandeling van het zevende zegel op terug te komen. Maar ik ga nu in op de tegenwerping die ik verwacht op grond van de vermelding in vs. 29 van „alle stammen der aarde”.

Dan moet ik zeggen: Wat hier door „aarde” is vertaald kan evengoed „land” betekenen. En er is m.i. alle aanleiding het hier zo op te

vatten, want — alweer, evenals bij vs. 29 — Jezus citeert hier een profetenwoord uit het O.T., nl. Zach. 12 : 10-14. Welnu, daar staat (vs. 12): „Het land (d.i. het land Israël) zal een rouwklacht aanheffen, alle geslachten afzonderlijk”. En dan worden al die geslachten van het land („al die stammen der aarde”, om met de woorden van Mattheüs te spreken) genoemd met naam en toenaam: het geslacht van het huis van David, ... van Nathan, ... van Levi, ... van Simeï. Allemaal geslachten van Israël; zoals trouwens deze pericope ook begint met te spreken van de inwoners van Jeruzalem (vs. 10) en vóór de rouwklacht van het land de rouwklacht van Jeruzalem (vs. 11) neemt.

En wat vs. 31 betreft: als we bedenken, dat in vs. 29 een oorspronkelijk tegen Babel gericht profetie op het zich tegen Christus verzettende Jeruzalem wordt betrokken, dan is het consequent, dat hier in vs. 31 in bewoordingen ontleend aan Zach. 2 : 6, dat handelt over het terughalen van het volk Gods uit Babel, gesproken wordt over *de christelijke gemeente in Jeruzalem*, die vóórdat de stad door de Heere wordt verwoest, daaruit zal worden weggehaald en tegen het gericht gevestigd.

Ik wijs tenslotte nog op één punt: hoe kan men op het traditionele standpunt (waarbij men dus meent een deel van wat in het voorgaande is gezegd alleen maar op de jongste dag te kunnen betrekken) het plaatsen, dat Jezus ter afsluiting in vs. 34 zegt: „Voorwaar, ik zeg U, *deze generatie* zal geenszins voorbijgaan, voordat *dit alles* geschiedt”?

Eén generatie: hoe lang is dat? Oudtijds stelde men die tijd op 40 jaar. Mozes zegt aan het eind van de 40-jarige omzwervingen in de woestijn: Nu is „dit gehele geslacht” van volwassen krijgers dat uit Egypte was getrokken, gestorven. Nu mogen hun kinderen het beloofde land binnengaan (Deut. 2 : 13, 14).

Als wij rond 40 jaar optellen bij het jaar van Jezus' dood aan het kruis, dan komen we op het jaar van Jeruzalems verwoesting.

Om het bestaan van de veiligheid

De defensieplannen, neergelegd in de nota „Om de veiligheid van het bestaan”, waren in de loop van 1974 door ministerraad en volksvertegenwoordiging aanvaard. Ze besloegen een tijdvak van 10 jaar, onderverdeeld in twee perioden. Eerst die van 1974-1978 en zij valt ongeveer samen met de zittingsduur van het kabinet. De herziene opzet van de krijgsmacht en wat daarvoor aan geld nodig is, kon dus als definitief worden beschouwd. De daarop volgende periode (1979-1983) moest wel als iets minder vast aanvaard worden. Wat daarover uiteengezet is, was meer richtinggevend dan exact.

Op basis van deze defensienota konden de krijgsmacht (zeemacht, landmacht, luchtmacht) de plannen voor materieelvernieuwing starten; daarnaast moesten ze tevens een aanvang maken met een geleidelijke personeelsvermindering. Want ook deze was in de nota aangekondigd. Beter materieel, maar een kleinere personeelsbezetting. In 10 jaar tijds een vermindering met bijna 20%. Wel zonder ontslag, zo was de geruststellende informatie. Terugbrengen van de sterkte door het normale verloop: vertrek, pensionering en dergelijke.

De nota bracht zekerheid voor de bestuurders: er was een basis voor werken op langere termijn. De taken waren duidelijk vastgelegd, de middelen ter uitvoering ervan (personeel en materieel) waren geformuleerd, de kosten (financiële lasten) waren in principe gevoteerd.

Zekerheid was er ook voor het personeel.

De omvang van deze groep is groter dan velen denken: ongeveer 70.000 beroepsmilitairen en 30.000 burgerambtenaren en dan aangevuld door duizenden dienstplichtigen. Dit personeel werd geconfronteerd met teruggang in aantallen, zonder evenredige vermindering van taken. Dat betekent dus (globaal) allemaal méér werk verrichten. Maar daartegenover was de duidelijkheid van de plannen. Iedereen was dus dankbaar voor de beleidslijnen, die gepubliceerd waren.

Op basis van de defensienota verscheen de begroting 1975. Toen reeds bleek een eerste frictie. In de defensienota was de financiële basis namelijk aangegeven met „prijspeil 1974”. Dat betekent dat de loon-ontwikkeling en de daarmee verband houdende kostenontwikkeling tot extra gelden bóven de in de defensienota aangegeven budgetniveaus zou moeten leiden. Nu, wat de meerdere salariskosten voor de 100.000 defensieambtenaren plus de dienstplichtigen betreft, deze correctie is zonder meer toegepast. Maar voor alles wat defensie aan bestellingen bij de industrie plaatst, in binnen- en buitenland, is tot nu toe slechts in beperkte mate vergoed, wat als gevolg van kostenstijging extra nodig is. Bij de aanbidding van de rijksbegroting voor 1975 heeft de minister van financiën namelijk als uitgangspunt gesteld te rekenen op 7½% loonstijging en dat betekent gemiddeld 4 à 5% kostenstijging. Dat was niet zonder opzet optimistisch gesteld. Het kabinet moet zich in haar beleid wel gereserveerd opstellen om druk uit de kringen van de vakbonden te kunnen weerstaan. Defensie kreeg dus ruim 4% kostenstijging extra. Maar de lonen nemen in dit jaar 13 à 14% toe

en daardoor wordt de gemiddelde kostenstijging rond 10%. Defensie (en andere departementen hebben dezelfde moeite, zij het in wat geringere omvang) komt daardoor 6% tekort. Dat is dan op basis van een gemiddelde, „macro” gezien, zoals men dat uitdrukt. Maar de krijgsmacht delen liggen bóven dit gemiddelde. Immers het werk, dat zij bij de industrie uitbesteden is kwalitatief van hoog niveau en het is veelal geen werk dat in een geautomatiseerd proces kan worden uitgevoerd. Daardoor is het loon-intensief. Voorbeelden ervan zijn o.a. het bouwen van schepen, het reparatiewerk daaraan, de zeer gespecialiseerde elektronische apparatuur. Als gevolg hiervan belooft de kostenstijging in de defensie-sector zeker wel 15%. Hoe nu dat verschil tussen het ietwat theoretische uitgangspunt (van financiën) en de werkelijkheid te overbruggen? We spreken hier voor 1975 zeker over een 50 miljoen gulden. Vóór er een duidelijke oplossing voor dit

probleem was, kwam een tweede frictie. In het voorjaar van 1975 bleek, dat een aantal departementen niet met het gecalculerde budget zou kunnen uitkomen. Voor een deel als gevolg van de te lage ramingen van uitgaven, voor een deel ook omdat ná indienen van de begroting nieuwe activiteiten nodig bleken (bijv. vergoeding van oogst-schade in verband met de zware regenval najaar-1974, tegemoetkoming aan in nood verkerende bedrijven, e.d.). Voorts leidde de toenemende werkloosheid tot extra maatregelen: uitvoering van speciale werken, aanvulling van sociale fondsen, omscholing van werknemers e.d., bedrijven e.d. de belastingopbrengst nadelig terwijl tegelijkertijd de afnemende winsten bij beïnvloedden. De minister van financiën kwam helemaal knijp te zitten en zag om naar mogelijkheden om de rijksuitgaven in de hand te houden. Eén daarvan was een korting op alle bestaande, vastgestelde budgetten. Dat betekende voor defensie een aanslag van ruim 50 miljoen gulden. Ten opeichte van de

plannen in de defensienota aangegeven derhave voor 1975 een beperking met 100 mln. Buitenstaanders zeggen al gauw: och, dat kan toch gemakkelijk. Op de 7 miljard van zo'n begroting is 100 mln. toch een schijntje. Dat lijkt het. Maar het komt hard aan. Om te beginnen kunnen we op de personeelsposten niet korten. De salarissen liggen vast. Dat betekent dat de helft van het budget buiten schot moet blijven. Want ná de oorlogsjaren is defensie dikwijls „kind van de rekening” geweest en er zit heus niet veel ruimte meer in het budget.

Doch dit alles is slechts een eerste correctie op de vastgestelde plannen. Het verhaal wordt eentonig. U leest dat volgende week wel verder. De titel van de defensienota kreeg — en nu begrijpt u dat langzamerhand — in „de wandelgangen” een variant en de ernst van het probleem komt daar goed in uit.

M. de Jonge, Den Haag

Kerknieuws

Beroepen te Giessendam-Hardinxveld: Ds B. Wielenga te Marknesse.

Beverwijk — Uit het kerkeraadsverslag van de vergadering d.d. 30-9-'75 namen wij het volgende over: „Scherp en nadrukkelijk wordt nog eens midden in de vergadering geponeerd, dat wij als gemeente van Beverwijk, hoe ook het verdere verloop van een aannemen van het „concept-accord” op het Convent zal zijn en hoe moeilijk het misschien ook zal worden voor onze gemeente alle facetten daarvan in ons kerkelijk leven te effectueren, ons niet weer opnieuw in een uitzonderingspositie moeten opstellen. We dienen ons daarvoor zeer in acht te nemen.”

Ds G. Janssen — Het adres van Ds G. Janssen, emeritus-predikant van de gemeente te Amsterdam-West, is: Merelweg 10, Nijverdal.

Enschede-Noord — De kerkeraad heeft besloten terwille van de uniformiteit, direct na het verschijnen van de volledige bundel, uitsluitend de chr. geref. formulieren in de eredienst te gaan gebruiken.

Oosterbeek-Wolfheze — In gebruikname van (nieuw) elektronisch orgel — Op 9 oktober jl. tijdens een daartoe speciaal bijeenroepen gemeente-vergadering werd het nieuw aangekochte orgel, de Philicorda 760 Speciaal (2 manualen en een 25-tonig pedaal) in gebruik genomen. De avond werd geopend met het zingen van psalm 98, schriftlezing en gebed.

In zijn openingswoord heette br. C. van Hall, namens de orgelcommissie de aanwezigen van harte welkom, in het bijzonder ds C. P. Ploep uit Ede en twee oud-gemeenteleden die speciaal vanuit Haaksbergen waren overgekomen. Tevens gaf hij een resumé over de aanleiding tot de aanschaf en de koop van het nieuwe orgel. Br. v. Hall besloot zijn toespraak met de erkenning en de oproep Gode de eer te geven en Hem in onze erediensten de bede- en lofpsalmen

toe te zingen en stelde voor de verzen 10 en 16 van psalm 68 te zingen.

Na de pauze waarin koffie en thee met gebak werden geserveerd werd het spelletje „Kent u uw predikanten” gespeeld. Uit de voorgeschotelde tekeningen moesten de gemeenteleden de namen van diverse predikanten halen. Vervolgens zong zuster Van Hall op een gevoelvolle wijze het mooie lied „Bist du bei mir”.

De overdracht van het orgel vond plaats door het overhandigen van een „boekrol” aan de predikant ds E. Zwarteveen. Ds Zwarteveen bedankte de orgelcommissie voor het vele werk door haar verricht en sprak daarbij o.a. de wens uit dat de gemeente nog vele lofzangen begeleid op het prachtige instrument zou zingen.

Hierna werd een toelichting gegeven op de registratie van het orgel en werd gewezen op de vele mogelijkheden die het orgel biedt, gevolgd door solospel van br. J. M. Luchtenburg.

Inmiddels werd wederom gepauzeerd voor het nuttigen van een glas frisdrank of rosé.

De muzikale kwis leerde dat niet iedereen even sterk is in het kennen van de psalmnummers.

Na het zingen van psalm 100 en nadat ds Zwarteveen was voorgegaan in dankgebed werd deze gezellige avond besloten.

J.V. Rayonmeeting N.H., gehouden op 11 oktober jl. te Haarlem.

Het middagprogramma werd hoofdzakelijk gevuld met het referaat van Prof. C. Veenhof over het „Communisme als religie”. Prof. Veenhof opende zijn referaat met te stellen, „dat het voor ieder christen van levensbelang is, het communisme goed te leren kennen.” Hoewel het zuivere marxisme, als ideologie, als religie vóór W.O. II alleen in Rusland aan de macht kwam zien we, met name na W.O. II, dat deze religie zich gaat uitbreiden over zowel Azië als het Westen.

Prof. Veenhof liet daarbij zien dat men in Rusland gebruik maakt van een zeer subtiële propaganda en daarnaast een sublieme diplomatie voert. Wat wij op grond van de Bijbel over deze religie kunnen zeggen, maakte hij duidelijk aan de hand van Romeinen 1:18 v.v. Het marxistisch-leninisme is een religie van én voor de mens, puur materialistisch en principieel in-

tolerant t.o.v. alle godsdiensten. De manier waarop het daarbij aan de macht wil komen is huiveringwekkend: d.m.v. een golf van terreur, waarbij de moraal utilistisch is.

Prof. Veenhof trok in dit verband een vergelijking tussen het Rusland van 1917 en het Portugal van nu: „We zien dat men daar tot nu toe de lijn van Lenin volgt.” Het is diep verontrustend dat men dit in christelijke kringen niet voldoende ziet. Het is dan ook de taak van ieder christen om van deze leer kennis te nemen. „Communisten haten is fout. Communisten kennen is noodzaak”, aldus Prof. Veenhof.

Namens de
J.V. Haarlem-Heemstede,
Harry de Jonge, voorz.

Breda — Met betrekking tot de gegevens in het Informatieboekje 75/76 dienen de volgende wijzigingen te worden aangebracht.

Kerkdiensten. Wegens omstandigheden is de dienst van 16.30 uur tot nader order verschoven naar 19.00 uur.

Scriba: vacant.

Adres kerkeraad: G. J. Cramer, Beethovenlaan 22, Oosterhout-4390 Tel. 01620-25246.

Preekvoorziening: A. Voogt, Terurenstraat 13, Breda, tel. 076-872980.

Penningmeester: J. J. Geleyns, tel. 076-655879.

Diaconie: J. J. de Rijk, tel. 01620-26874.

Oegstgeest — De volgende veranderingen dienen in het Informatieboekje 1975-1976 te worden aangebracht:

Ds M. R. v. d. Berg, tel. 071-151984.

A. Tieleman, tel. 01719-15443.

H. Baartman, tel. 071-153449.

S. v. d. Ven, tel. 071-152729.

P. Mandema-Wynia, tel. 071-151854.

Scriba: Met ingang van 1 dec. 1975 zal dit zijn: D. v. d. Wetering, Kagerdreef 63, Sassenheim, tel. 02522-13185.

Nieuws uit breder kring

„Club van Amersfoort” — Op geregelde tijden komen in Amersfoort samen de vertegenwoordigers van een zevental besturen- en personeelsorganisaties uit de z.g. Gereformeerde Gezindte. Het zijn die organisaties, die zich niet kunnen thuisvoelen bij de in Voorburg geadresseerde PCKBO- en PCO-organisaties. In tegenstelling met laatstgenoemde hebben de bedoelde zeven slechts een bescheiden aantal leden. Geen wonder, omdat het aantal Gereformeerde en Reformatorische scholen nog steeds niet groot is. Gelukkig blijkt echter steeds meer, dat de Schriftgetrouwe organisaties niet alleen in een behoefte voorzien, maar ook op velerlei terrein buitengewoon actief en levensvatbaar zijn. Het behoeft geen betoog, dat er tussen de zeven wezenlijke verschillen bestaan. Ook is duidelijk, dat van een fusie van de zeven geen sprake kan zijn. Toch weten de zeven elkaar steeds meer te waarderen. Dit komt o.a. ook tot uiting in het feit, dat ze elkaar in de „Club van Amersfoort” zo nu en dan ontmoeten, en daar graag naar elkaar luisteren. Grote zorgen hebben wij alle zeven b.v. over de plannen van minister van Kemenade en ook over het ontstellend gebrek aan voor ons Christenen verantwoorde methodes (in eerste instantie voor de lagere school) voor de diverse vakken. Het is bekend, dat, wat er op 't ogenblik op de markt komt, neutraal heet, maar dikwijls volgestopt zit met gedachtenspinsels uit de z.g. progressieve hoek. Wat het eerste betreft, zijn de zeven

Voor al uw

handels- en familie drukwerk - boeken en folders

is uw adres

DRUKKERIJ „STEENBERGEN”

Nooitgedacht 3 — Zeist

van Amersfoort in nauw verband gaan studeren op de nota's van onze minister. We zijn niet van plan de gevraagde inspraak over te laten aan de door de minister slechts erkende „groten”. Ook wij kleintjes reageren op dat, wat de minister ons voorschotelt. Zo hopen wij vóór 1 december '75 onze brieven over de discussienota „Schoolbegeleiding” op de tafel van onze minister te hebben gelegd.

Ten aanzien van waarlijk Bijbels-verantwoorde methoden kan worden gemeld, dat er door meerdere organisaties van onze „club” de laatste tijd hard is gewerkt. Maar ons is bekend, dat er ook elders voor diverse vakken methoden worden (of zullen worden) samengesteld, die op de scholen met de Bijbel thuis horen. In verband hiermede hebben we het volgende verzoek:

Wil iedere collega of team van collega's, die bezig is (zijn) met de opzet van een Bijbels verantwoorde methode, voor welk vak ook, hiervan mededeling doen aan onderstaand adres? Dit om dubblures te voorkomen!

Voor uw medewerking hartelijk dank!

Het adres is: R. Rintjema, voorz., Kievitstraat 95, Neede. Tel. 05450-1401.

Maassluis — In het Ned. Dagblad vond enwe het volgende bericht: De classis Schiedam heeft op haar laatstgehouden vergadering in Hoogvliet uitgesproken niet te kunnen voldoen aan de door de kerkeraad van de Gereformeerde kerk te Maassluis (praeses: ds H. van Tongeren) in een „verklaring” uitgesproken wens om deze raad weer te ontvangen in het classicaal verband van de Gereformeerde kerken in Nederland. De classis heeft als haar oordeel uitgesproken dat „de kerkeraad te Maassluis (praeses ds H. van Tongeren) zich helaas niet metterdaad heeft bekeerd van zijn zondig handelen en evenmin heeft erkend de kerk des Heren te Maassluis te hebben gescheurd” en dat „zij de „verklaring” niet kan aanvaarden als overtuigend bewijs van bekering van de kerkeraad van Tongeren”. De classis nam dit be-

sluis met elf stemmen voor, vier tegen en één onthouding. Een voorstel van de kerk van Barendrecht, waarin o.m. de mogelijkheid tot een „broederlijke samenspreking” met de kerkeraad van ds H. van Tongeren werd opengelaten, werd met dezelfde stemmenverhouding afgewezen. In dit voorstel was ook sprake van „een van harte toejuichen” van de instelling van een „commissie van bijstand”, zoals door de generale synode was gesuggereerd.

Sola scriptura

Voor het studentendispuut „Sola Scriptura”, uitgaande van de „Civitas Studiosorum in Fundamento Reformato”, hoopt op D.V. 26 november a.s. om 19 uur in „Cunera”, Nieuwe Gracht 32 te Utrecht, drs H. van 't Veld te spreken over het onderwerp: „De mens in en achter de moderne literatuur”.

Belangstellenden zijn van harte welkom!

Heden behaagde het de Heere tot onze diepe droefheid, na een langdurige ziekte, nog vrij onverwacht tot Zich te nemen onze geliefde zuster, schoonzuster en tante

AAGJE BROERE

op de leeftijd van bijna 70 jaar.

„Ik hef mijne ogen op naar de bergen,
vanwaar mijne hulp komen zal.”

Ps. 121 : (onberijmd)

Hardinxveld-Giessendam: G. Broere

Dordrecht: A. P. van 't Hoog-Broere
G. van 't Hoog

Hardinxveld-Giessendam: J. Huisman-Broere
G. Huisman
Neven en Nichten

Hardinxveld-Giessendam, 8 november 1975

Peulenlaan 169

De begrafenis heeft plaats gehad op donderdag 13 november j.l. op de begraafplaats Neder-Hardinxveld.

|| zou dat kunnen...?

|| voor ruim 200 gulden in duizend huizen

|| de boodschap van kerst vertellen...?

Ja! wanneer u gebruik maakt van het KERSTNUMMER van de EB!

De EB — reeds meer dan veertig jaar een vertrouwd begrip!

KERSTFEEST moet een f e e s t zijn
en daarom heeft de Stichting
Elisabethbode
een nummer opgesteld
— van 24 pagina's
— in kleur, in koperdiepdruk
— met foto's, artikelen, gedichten
rond Kerst.

Om u een indruk van de lage prijzen te geven:

☆ één ex. 75 cent	☆ 1000 ex. 21 cent per stuk
☆ 5 ex. 41 cent per stuk	☆ 5000 ex. 19 cent per stuk
☆ 100 ex. 26 cent per stuk	

Wanneer u een gratis proefnummer wilt hebben:

Stichting Elisabethbode

Postbus 100 — Lochem — Telefoon 05730 - 2770

Wanneer u op grond van uw ervaringen met de EB in voorgaande jaren zonder meer wilt bestellen, wilt u dit dan doen vóór 28 november a.s.?

Ter informatie: in 1974 had het EB-kerstnummer een oplage van bijna 500.000 exemplaren. Vele bestellers hebben we na de sluitingsdatum moeten teleurstellen.

Voor de komende feestdagen:

DE GEUR

VAN HET VELD f 6,—
14 herdrukken van artikelen over natuur en jacht.

JACHTMUZIEK

f 6,—
het gebruik van de plesshoorn op jacht.

Te bestellen op postgiro 92 24 70 van D. W. L. Milo, Vierhouten

Direkt **GELD** nodig?

Bel Spijkerboer - Elburg
een vertrouwd en voordelig adres.
Tel. 05250-1751

Redactieleden

Drs H. de Jong
Mr. dr J. Meulink
D. W. L. Milo
Ds E. R. Postma
Ds H. Smit
Drs H. E. S. Woldring

Adres van de Redactie

K. Muller
H. Pootlaan 242,
Alkmaar
Telefoon 072-16767

Advertenties en druk

Drukkerij
„Steenbergen”,
Nooitgedacht 3, Zeist
Tel. 0 3404 - 12452

Abonnementsprijs:

f 27,50 per jaar of
f 14,— per half jaar.
Buitenland f 35,— of
f 50,— per luchtpost.

Geref. Persvereniging

„Opbouw”
Abonnementenadministratie
Pasteursingel 29b,
Rotterdam-7
Tel. 010-153703
Giro 40 49 45

Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 december eindigen. Opzeggen: uiterlijk tot 15 november.

Advertenties inzenden tot dinsdagmorgen 10.00 uur.